

CARLO LEVI
**CRIST ES VA ATURAR
A ÈBOLI**

Traducció d'Edmon Vallès

L'AVENC,

CRIST ES VA ATURAR A ÈBOLI

LLEGIR EN CATALÀ
ASSOCIACIÓ D'EDITORIALS INDEPENDENTS

L'AVENÇ

Carlo Levi

CRIST ES VA ATURAR A ÈBOLI

Traducció d'Edmon Vallès

Revisió de la traducció de Teresa Muñoz Lloret

L'AVENÇ
Barcelona
2021

Títol original: *Cristo si è fermato a Eboli* (1945). La traducció catalana d'aquesta obra va aparèixer per primer cop el 1964 publicada per l'editorial Vergara.

Barcelona, novembre de 2021

© del text, Giulio Einaudi editore s.p.a., Torí, 1945, 1963, 1975, 2010 i 2014

© de la traducció, Edmon Vallès, 1964

© de la traducció revisada, Teresa Muñoz Lloret

© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2021

Mallorca, 221, sobreàtic

08008 Barcelona

Telèfon: 93 245 79 21

www.lavenc.cat

www.elsllibresdelavenc.cat

www.llegirencatala.cat

Es reserven tots els drets.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei. Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

Il·lustració de la coberta: *Pimacoteca Carlo Levi*, Aliano. Foto: lenaluna/Flickr.

THEMA: FBA

ISBN: 978-84-18680-10-6

Dipòsit legal: B 15868-2021

Imprès a Gràfiques 92

Han passat molts anys, plens de guerra i d'allò que solem anomenar la Història. Portat d'una banda a l'altra, a la ventura, encara no he pogut mantenir la promesa que vaig fer als meus pagesos, en el moment de deixar-los, de tornar entre ells i no sé quan podré complir-la i, ni tan sols, si podré fer-ho. Però, tancat en una cambra, i en un món tancat, em plau tornar amb la memòria a aquell altre món, clos en el dolor i en la rutina, negat a la Història i a l'Estat, eternament pacient; a aquella meva terra sense confort ni dolçor, on el pagès viu, en la misèria i en la llunyania, la seva immutable civilització, en una terra àrida, en presència de la mort.

«Nosaltres no som cristians —diuen—, Crist es va aturar a Èboli.» Cristià vol dir, en el seu llenguatge, home: i la frase proverbial, que vaig sentir repetir tantes vegades, en boca seva segurament només era l'expressió d'un desconsolat complex d'inferioritat. «Nosaltres no som cristians, no som homes, no som considerats homes sinó bèsties, bèsties de càrrega. I encara menys que bèsties, esperits, esperits feréstecs, que viuen la seva vida, diabòlica o angèlica, lliure, mentre que nosaltres hem de sofrir el món dels cristians, que són més enllà de l'horitzó, i suportar-ne el pes i la confrontació.»

Però la frase té un sentit molt més profund, que, com sempre, en les formes simbòliques, és el literal. Crist es va aturar

realment a Èboli, on la carretera i el tren deixen la costa de Salern i el mar, i s'endinsen en les desolades terres de la Lucània. Crist mai no va arribar aquí, com no hi ha arribat el temps, ni l'ànima individual, ni l'esperança, ni el lligam entre les causes i els efectes, entre la raó i la Història. Crist no hi va arribar, com no hi van arribar els romans, que dominaven les grans vies i no s'endinsaven mai en boscos i muntanyes; ni els grecs, que van prosperar a les costes de Metapont i de Síbaris. Cap dels ardits homes d'Occident no va dur allà baix el seu sentit del temps que flueix, ni la seva teocràcia estatal, ni la seva permanent activitat que creix damunt d'ella mateixa. Ningú no ha tocat aquesta terra si no és com a conqueridor, enemic o visitant incomprensiu. Les estacions transcorren avui sobre la fatiga pagesa com hi transcorrien tres mil anys abans de Crist, i cap missatge humà o diví no ha estat adreçat a aquesta pobresa refractària. Parlem un llenguatge diferent; aquí, la nostra llengua és incomprensible. Els grans viatgers no han anat més enllà dels confins del propi món; han recorregut els viaranys de la pròpia ànima, i els del bé i del mal, de la moralitat i de la redempció. Crist va baixar a l'infern subterrani del moralisme hebraic per esbotzar-ne les portes en el temps i segellar-les en l'eternitat. Però en aquesta terra obscura, sense pecat i sense redempció, on el mal no és moral sinó un dolor terrestre vinculat per sempre a les coses, Crist no hi va baixar. Crist es va aturar a Èboli.

Vaig arribar a Gagliano¹ una tarda d'agost, en un petit automòbil atrotinat. Duia les mans lligades i m'acompanyaven dos cepats representants de l'Estat, amb unes franges vermelles als pantalons i rostres inexpressius. Hi arribava ben a contracor, preparat a trobar-ho tot malament perquè havia hagut de deixar, per una ordre imprevista, Grassano, on havia viscut fins aleshores i on havia après a conèixer la Lucània. Havia estat difícil des del començament. Grassano, com tots els pobles d'aquí, és blanc i encimbellat dalt d'un turó desolat, com una petita Jerusalem imaginària en la solitud d'un desert. M'agradava enfilar-me dalt de tot, fins a l'església batuda pel vent, on els ulls s'esplaiaven en totes direccions per un horitzó il·limitat, idèntic en tot el cercle. S'hi està com al mig d'un mar de terra blanquinosa, monòtona i sense arbres, amb pobles blancs i llunyans —Irsina, Craco, Montalbano, Salandra, Pisticci, Grottole, Ferrandina— enfilats cadascun al seu turó, i les terres i les coves dels bandits, fins allà baix on potser hi ha el mar, Metapont i Tàrent. Em semblava haver copsat l'obscura força

1. L'autor en modifica el nom real, Aliano, a imitació de la pronúncia local. Aliano pertany a la província de Matera, situada a la regió meridional de la Basilicata, coneguda antigament, i novament sota el feixisme, com a Lucània. A l'època tenia a penes 2.000 habitants. (*Totes les notes són de l'editor*).

d'aquesta terra despullada, havia començat a estimar-la i em contrariava haver de deixar-la. És ben propi en mi sentir dolor en les separacions i per això em trobava mal disposat envers el poble on havia d'anar a viure. En canvi, em plaïa el viatge, la possibilitat de veure aquells llocs dels quals havia sentit parlar tant que ja existien en la meva imaginació, més enllà de les muntanyes que tanquen la vall del Basento. Vam passar per damunt del barranc per on s'havia precipitat, l'any abans, la banda de Grassano, en tornar ben entrada la nit després d'haver tocat a la plaça d'Accettura. Des d'aleshores els músics difunts es reuneixen a mitjanit, al fons de la barrancada, i toquen les seves trompetes; i els pastors, posseïts d'un terror reverencial, eviten aquest paratge. Però hi vam passar a ple dia, lluïa el sol, un vent africà abrusava la terra, i cap so no sortia de les argiles.

A San Mauro Forte, una mica més amunt, encara vaig poder veure, a l'entrada del poble, els pals on van clavar durant anys els caps dels bandolers; després, vam entrar al bosc d'Accettura, un dels pocs que queden de l'antiga selva que cobria la Lucània. Avui un autèntic *Lucus a non lucendo*.² La Lucània, la terra dels boscos, és del tot erma, i el fet de reveure finalment arbres, de retrobar la frescor del sotabosc, l'herba verda i el perfum de les fulles significava per mi com un viatge al país de les fades. Aquest era el reialme dels bandolers, i encara avui, simplement per la força del llunyà record, el travesses amb una curiosa temença. Però és un regne bastant petit i el deixes ben aviat per enfilar-te fins a Stigliano, on el vellíssim corb Marco s'està des de fa segles a la plaça, com un déu local, i voleteja, negre, damunt les pedres. Passat Stigliano, baixes fins a la vall del Sauro, amb el seu gran llit de còdols blancs i

2. Expressió llatina que es pot traduir per: «Arbreda s'anomena així perquè no té llum», i que juga amb l'etimologia oposada de «lucus» («arbreda, bosc», i per tant lloc fosc) i de «lucere» («resplendir»), de manera que la frase esdevé un *non sequitur*, una explicació il·lògica o una derivació absurda.

un magnífic oliverar del príncep Colonna, a l'illa on un batalló de *bersaglieri* va ser exterminat pels bandits d'en Borges³ que marxaven sobre Potenza. En arribar en una cruïlla, deixes la carretera, que du a la vall de l'Agri, i tombes a l'esquerra per una mala pista oberta fa pocs anys.

Adeu Grassano, adeu terres vistes de lluny o imaginades! Som a l'altra banda de les muntanyes i pugem, a batzegades, cap a Gagliano que, fins fa poc temps, no coneixia la roda. A Gagliano acaba la carretera. Tot em resultava desagradable: el poble, al primer cop d'ull, no semblava un poble, sinó un minúscul aplec de casetes esparses, blanques, d'una certa pretensió en la seva misèria. No és dalt d'una carena, com tots els altres, sinó en una mena de sella irregular enmig de pintorescos barrancs; i no té, al primer cop d'ull, l'aspecte sever i terrible de tots els altres pobles de la zona. A la banda per on hi arribes, hi ha alguns arbres, una mica de verd; però justament aquesta falta de caràcter em desplaïa. Ja m'havia avesat a la seriositat nua i dramàtica de Grassano, a aquells emblanquinats bruts i caducs, al seu trist i misteriós recolliment; i em semblava que aquell posat pagès sota el qual se'm presentava Gagliano sonava fals, impropï d'aquesta terra que mai no és camp. Finalment, i potser per vanitat, considerava fora de lloc que l'indret on estava obligat a viure no tingués un aire de coerció, sinó que fos obert i gairebé acollidor; de la mateixa manera que el presoner troba més confortable una cel·la amb reixes exuberants i retòriques que no pas una que sembli una habitació normal. Però la meva primera impressió només era parcialment fonamentada.

3. Josep Borges, nascut el 1813 a Artesa de Segre, era un antic militar carlista, exiliat a França, que el 1860 va marxar a Itàlia, on va encapçalat una expedició de filoborbònics espanyols i italians que, al costat del bandoler Carmine Crocco, volia reconquerir el Regne de les Dues Sicílies per a Francesc II. Borges (conegut a Itàlia amb la grafia Borjes o Boryes) va ser fet presoner i afusellat pels *bersaglieri* (soldats de la infanteria lleugera) de l'exèrcit reial el 1861. L'escriptor Victor Hugo va deplorar la seva execució.

Després que em fessin baixar i em consignessin al secretari municipal, un home magre i sec, dur d'orella, amb uns bigotis negres i punxeguts damunt la pell groguenca i amb gec de caçador, i em presentessin l'alcalde i el brigada dels carrabiners, em vaig acomiadar dels meus guardians, que tenien pressa de tornar-se'n, i em vaig quedar sol al mig de la carretera. Aleshores em vaig adonar que, en arribar-hi, el poble no es veia tot sencer, perquè baixava i es retorçava com un cuc, a banda i banda d'un únic carrer en fort pendent, sobre una carena situada entre dos barrancs, i que després tornava a pujar i a baixar novament fins a acabar sobre el buit. Els camps que em semblava haver vist en arribar no apareixien enlloc; pertot arreu només hi havia precipicis d'argila blanca, sobre els quals les cases estaven com suspeses. I, tot al voltant, més i més argila blanca, sense arbres ni herbei, treballada per l'aigua en forats, pujols cònics i platges d'aspecte maligne, com un missatge lunar. Les portes de gairebé totes les cases —semblava que fessin equilibris arran del cingle i estaven plenes d'esquerdes i a punt d'estimar-se— apareixien curiosament emmarcades per estendards negres; alguns nous, d'altres destenyits pel sol i per la pluja, de tal manera que tot el poble semblava endolat o embanderat per una festa de la mort. Després vaig saber que és costum col·locar aquests estendards sobre les portes de les cases on hi ha un difunt, i que no els solen treure fins que la intempèrie els ha emblanquit.

Al poble no hi ha veritables botigues, ni cap hostal. Tot esperant trobar una casa, havia estat adreçat pel secretari a una seva cunyada vídua que llogava una cambra als rars passavolants, i que fins i tot em faria el menjar. Era molt a prop de l'Ajuntament, una de les primeres cases del poble. I així, abans de donar una ullada més a fons a la meva nova residència, me'n vaig anar a conèixer la vídua, a través d'una d'aquelles portes endolades, amb la meva maleta i el meu gos Barone, i em vaig asseure a la cuina. Milers de mosques ennegrien l'aire

i cobrien les parets; un gossot vell, de color de canyella, jeia a terra, ple d'un ensopiment secular. Idèntic ensopiment, i un aire de disgust, d'injustícia sofrerta i d'horror, podies llegir en la cara pàl·lida de la vídua, una dona de mitja edat, que no portava el vestit de les pageses, sinó la indumentària pròpia de les persones de condició ciutadana, amb un vel negre al cap. El marit havia mort tres anys abans, d'una mort lletja. Havia estat atret amb filtres amorosos per una bruixa pagesa, i n'havia esdevingut l'amant. En va néixer una nena i com que ell, aleshores, havia volgut trencar aquella relació pecaminosa, la bruixa li va donar un filtre per fer-lo morir. La malaltia havia estat llarga i misteriosa; els metges no sabien quin nom donar-li. L'home va perdre les forces, la cara se li va enfosquir fins a agafar el color del bronze, cada vegada més i més negra; finalment, va morir. La muller, una senyora, va quedar-se sola, amb un noieta de deu anys i pocs diners, amb els quals se les havia d'enginyar per viure i per això llogava la cambra. La seva condició era així intermèdia entre els senyors i els pagesos: tenia, a la vegada, les maneres i la pobresa dels uns i dels altres. El noi era intern en un col·legi de religiosos, a Potenza, i ara era a casa per les vacances. Silenciós, dòcil i afable, marcat per l'educació religiosa, amb els cabells arranats i el vestidet de col·legial cordat fins al coll.

Feia poc que era a la cuina de la vídua i li feia les primeres preguntes sobre el poble, quan van trucar a la porta, i alguns pagesos van demanar tímidament permís per entrar. Eren set o vuit, vestits de negre, amb barrets negres i una particular gravetat als negres ulls.

—Tu ets el doctor que acaba d'arribar? —em van preguntar—. Vine: n'hi ha un que està malalt.

Acabaven de saber, a l'Ajuntament, que jo havia arribat i que era metge. Vaig contestar que era metge, però que feia molts anys que no exercia; que segur que devia haver-hi un metge al poble, que el cridessin; i que justament per això jo no

podia anar amb ells. Em van contestar que al poble no hi havia metges i que el seu company s'estava morint.

—De debò no hi ha metges?

—No, no n'hi ha.

Vaig quedar ben perplex; realment no sabia, després de tants anys d'haver deixat d'ocupar-me de la medicina, si podia ser útil. Però, com podia rebutjar els seus precés? Un d'ells, un vell de cabells blancs, se'm va acostar i va agafar-me la mà per besar-la. Crec que vaig fer-me enrere i que vaig tornar-me vermell, aquesta primera vegada com totes les que vindrien després, en el transcurs d'aquell any, quan algun altre pagès repetia el mateix gest. ¿Era una imploració o un vestigi d'homenatge feudal? Vaig aixecar-me i els vaig acompanyar a casa del malalt.

La casa no era lluny. El malalt jeia a terra, prop de la porta, damunt d'una mena de llitera, vestit de cap a peus, amb les sabates i el barret posats. La cambra era fosca, amb prou feines podia distingir, en la penombra, les pageses que es planyien i ploraven. Un grup d'homes, dones i infants s'estaven al carrer; tots van entrar a la casa i em van envoltar. De la seva narració trencada, vaig comprendre que el malalt feia pocs minuts que havia arribat a casa, que venia de Stigliano, a vint-i-cinc quilòmetres de distància, fins on l'havien dut dalt d'un ase per consultar els metges d'allà; perquè a Gagliano hi havia metges, sí, però no els anaven a veure perquè eren metjots, no metges cristians; que el doctor de Stigliano només els havia dit que se'n tornés a morir a casa seva; i vet-lo aquí, a casa, i que jo mirés de salvar-lo. Però no hi havia res a fer: l'home es moria. Van ser inútils els flascons trobats a casa de la vídua, amb els quals, per escrípol de consciència, però sense cap esperança, vaig provar de reanimar-lo. Era un atac de malària perniciosa: la febre superava els límits de les més altes, l'organisme ja no reaccionava. El malalt tenia un color terrós i s'estava cap per amunt a la llitera, respirant fatigosament, sense dir res, rodejat dels planys

dels companys. Poc després era mort. Em van obrir camí i me'n vaig anar, tot sol, cap a la plaça, on la vista s'allargava sobre valls i barrancs, vers Sant'Arcangelo. Era el capvespre, el sol es ponia rere les muntanyes de Calàbria i, perseguits per l'ombra, els pagesos, diminuts en la distància, s'apressaven pels senders llunyans enmig de l'argila cap a les seves cases.

“Carlo Levi és testimoni de la presència d’un altre temps a l’interior del nostre temps, i l’ambaixador d’un altre món dins del nostre món”
Italo Calvino

El 1935 el règim feixista va confinar el pintor i escriptor torinès Carlo Levi a la regió meridional de la Lucània. Metge de formació, imbuït d’un humanisme profund, Levi va descobrir al sud d’Itàlia un món pagès deixat de la mà de Déu —d’aquí el títol— i regit per una lògica del tot diferent, amb una existència arrelada a la terra i amb un sistema de creences ancestrals, on es fan presents la màgia i la bruixeria. La lucidesa i l’empatia amb què, pocs anys després, Levi descriu aquell món basteixen una obra punyent i apassionada, amarada de pietat i de solidaritat, a mig camí entre la narració, la crònica i l’assaig sobre la “qüestió meridional”.

El llibre, que ha tingut un èxit permanent i és un clàssic de la literatura italiana del segle XX, va ser portat el 1979 al cinema per Francesco Rosi, en una pel·lícula protagonitzada per Gian Maria Volonté.

